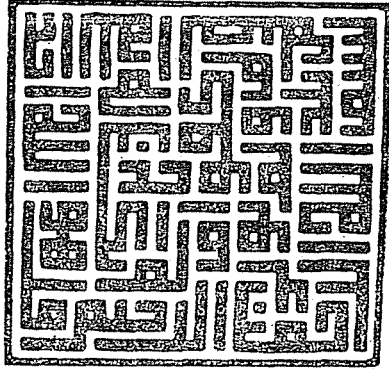

5

20 OCAK 1988

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

5. Sayı

ŞEYHÜLİSLAMLIK MAKAMI

Doç.Dr Ekrem Sarıkçıoğlu

Fatih Sultan Mehmed'in (1451-1481) hazırlattığı Kanunnâme-i Âli Osmana göre sultan hocası ve şeyhülislam devlet protokolunda sadrazamdan sonra gelir ve eşit mevkide bulunurdu (1). Fakat şeyhülislâm makamının ilk devirlerdeki görevi yalnız fetva vermektir. İlk-defa Kanunî Sultan Süleyman zamanında, 1564 yılında İlmiye Sınıfını tâyin selâhiyeti şeyhülislâma verildi (2). Sadrazam Özdemiroğlu Osman Paşanın (992/1584) Şeyhülislâm Çivizâde Mehmed Efendiyi evinde ziyaretinden sonra sadrazamların şeyhülislâmları takriben senede iki defa ziyaret etmeleri âdet oldu ve bundan sonra şeyhülislâmlık makamı bir kademe daha yükselerek sultan hocalığının önüne geçmiş oldu (3). Artık bu tarihten itibaren, sadrazamın devlet işlerinin başı olduğu gibi, şeyhülislâm da İlmiye Sınıfının başı olmuş oldu. Sadrazamla beraber buldukları zaman şeyhülislâm sadrazamın sol tarafında yerini alırdı.

Onaltıncı yüzyıl Osmanlı Devlet idaresi hakkında görüşlerini yazan Hezarfen Hüseyin Efendi, şeyhülislâm ve sadrazamların aynı derecede bulduklarını ve bazı durumlarda şeyhülislâmın makamca sadrazamdan daha yüksek olduğunu iddia eder ve "Devlet-i 'aliyyede makam-ı şeyhülislâm, mertebe-i vekâlet-i kübrâ yâni vekâlet-i usmâdan 'a'lâ değil ise, bârif beraber ve bazı husûsa nazar olunsan andan bâlâterdir" (4), der. Onun bu ifadesine göre şeyhülislâm sultandan sonra devletin en yüksek zâtı olarak görülmektedir. Fakat daha sonra göreceğimiz gibi gerçekte şeyhülislâmın İlmiye Sınıfı tâyinlerinde sadrazamın onayına muhtaç olması ve tâyin yazılarını dâima sadrazam vasıtasıyla sultana ulaştırması (5) Hezarfen Hüseyin Efendinin bu görüşünü naksederek onun sadrazamdan sonra gel-

1) Kânunnâme-i 'Âli 'Osmân, Milli Tettebular Mecmuası, C. 1, S. 10.

2) Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara, 1965, s. 176 v.d.

3) Hammer, Joseph, von. Staatsverfassung und Staatsverwaltung des Osmanischen Reiches, C. 2, Wien 1815, (Nachdruck, Hildesheim 1963) S. 1374.

4) Anhegger, Robert. Hezarfen Hüseyin Efendinin Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dâir Mülâhazaları. Türkiyat Mecmuası, C. 10, İstanbul 1951 - 1952, S. 389.

5) İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl. Tevcihat Vesikaları, İstanbul Başbakanlık Arşivi, Nr. 79, 2215, 853.

yin edildiği görülmüştür (15). Çünkü kadıaskerlik süresi ekseriyetle bir yıl gibi kısa bir süre olmasına rağmen arkadan gelen kadıların fiilen bu makamda vazife yapmalarına imkân vermeyecek kadar çok olması sebebiyle bazan fiili görevdeki iki kadıasker dışındaki kimselere de mükâfat olarak kadıaskerlik rütbesi verilebiliyordu. İşte bu ünvan sahibi kişiler arasından da Şeyhülislâm tayin edildiği görülmüştür.

Şeyhülislâmların makam süreleri sınıflandırılmamıştı. İlk devirlerdeki şeyhülislâmlar ömürlerinin sonuna kadar makamlarında kalmışlardı. Bu âdet ilk defa Kanunî Süleyman tarafından Şeyhülislâm Çivizâde Muhyiddin Efendinin (948/1542) azliyle bozulmuşur. Daha sonraları benzeri aziller artık âdet haline gelmişti. Esas olarak şeyhülislâmlık süresi daha ziyade şeyhülislâmların şahsî kabiliyetlerine ve devletin içinde bulunduğu siyasi durumuna bağlı idi. Bu husus yalnız şeyhülislâm için değil sadrazamlar ve hatta Hıristiyan tebanın dinî lideri olan Patrikler için de geçerlidir. İstikrarlı devirlerde dini liderlerin makam süreleri uzarken, karışık devirlerde makam sahipleri birbiri ardınca değişmekte ve kısa zamanda pek çok kimseler şeyhülislâmlıktan gelip geçmektedir. Meselâ IV. Mehmed yedi yaşında tahta çıktığında (1648) ülke karışıklıklar içinde idi ve bu zayıf saltanatın ilk on yılında oniki şeyhülislâm birbirini takip etmişti. Saltanatının geri kalan istikrarlı yirmidokuz yılında ise sadece beş şeyhülislâm değiştirdi. Normal şekilde şeyhülislâmlar makamlarında iki ile beş sene arasında kalabilmişlerdir Fakat bu bir kâide değildir. Daha az kalan pek çok şeyhülislâmlar da vardır: Meselâ Şeyhülislâm Yekçeşm Hüseyin Efendi (20/8/1703 günü tayin edildi) ve sadece üç gün (16), Memekzâde Mustafa Efendi (4/3/1656 günü tayin edildi) ve yalnız onüç saat (17) makamlarında kalabildiler.

Daha önce azledilmiş bir şeyhülislâmın tekrar tayin edilme şansı da vardı. Meselâ 997/1589 yılında Bostanzâde Mehmed Efendi ilk defa şeyhülislâm olmuş ve azlinden sonra da 1001/1593 yılında ikinci defa aynı makama getirilmişti (18). Bu duruma daha sonraları sık sık raslanır oldu (19). Zekeriyazâde Yahya Efendi (20), Esad Efendizâde Ebu Sâid Efendi (1593-1661) (21) ve Dürrizâde Mustafa Efendi

---

15) O. F. Köprülü, "Fezullah Efendi", İslam Ansiklopedisi, C. 4, S. 593. Mehmed Süreyya, C. 4, S. 33 v.d., 452 v.d.

16) Şem'i Molla, İlâveli Esmar ül-Tevârih, Stambul 1311, S. 118.

17) " " " " " " " S. 116.

18) Ahmed Refik, İlmiye Salnamesi, S. 410. Esad Serezli, Şeyhülislâmlar, Tarih Hazinesi, Sayı 9, İstanbul 1951, S. 9. Mehmed Süreyya, C. 4, S. 133.

19) Ahmed Refik, İlmiye Salnamesi, S. 432, 437, 459, 485, 492, 489, 494 v.d.

20) Aynı Eser, S. 441 v.d. Mehmed Süreyya C. 4, S. 636.

21) Aynı eser, S. 450 v.d.

(1702-1774) (22) üçer kere şeyhülislâm oldular. Hatta Sanullah Efendi (1553-1612) dördüncü kere şeyhülislâm olmuştur (23).

Şeyhülislâmlığa tayin işini ekseriyetle Sultan kendisi yapardı. Bazan da sadrazamını davet ederek istişarede bulunur, kendisinin iyi anlaşabileceği adayları sorardı (24). Eğer Sultan henüz olgun yaşta değilse, kararı sadrazam verirdi. Sultanın fermanı ise sadece bir formaliteden ibaret olurdu. Meselâ Yeniçeriler 2 (ve 3) Eylül 1651 tarihinde Sultan Ahmed Meydanında Kösem Sultanın öldürülme meselisini konuşmak üzere toplanmışlardı. Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi sarayın davetine-değil, Yeniçerelerin davetine uymuş, âsilerin yanına gitmişti. Bunun üzerine Sadrazam Siyavuş paşa henüz on yaşına basmamış Sultan Mehmed'le yeni bir şeyhülislâm tayini hakkında istişarede bulundu. Sultanın annesi Ebu Said Efendi'nin tayinini teklif etti. Sadrazam bu teklifi, "Hayır, bize Bahâî Efendi ondan yeğdir. Zira Ebu Said Efendi keçe bıçaktır. Bahâî Efendi cerîu'l-cenân ve hadîdu'l-lisân bî pervâdır", diyerek reddetti. Fakat Bahâî Efendi saraya gelmemiş ve orada yoktu. O anda beyaz pamuklu bir cübbe giyerek gelen emekli kadıasker Hanefi Efendi Sadazama, "Paşa Hazretleri! Huzur-u hümayûna gelmekde cümleye tekdüm ve pâdişahımız uğrunda bezl-i maqdûra teşebbüt idüb bihamdilillâhi te'âlâ zâten ve zamânen liyâkat-ı mütehakik iken hıdmet-i eftânın bizden tahtlifinde ne fâide melhûzdur?", dedi; Sadrazam Bahâî Efendi'nin yokluğundan dolayı Vâlîde Sultanın adayını kabul etmemek için hemen orada Hanefi Efendi'nin tâyin fermanını çocuk sultana dikte ettirdi (25).

Normal tayinler yanında, komutanların (26) veya ayaklanan askerlerin baskısıyla da Şeyhülislâm tayinlerine raslanır: Çınar Vakası denen 4 Mart 1656 tarihli ayaklanmada Şeyhülislâm'ın sadık adamlarından Kara Abdullâh Efendi isyancıları nasihatıyla yatıştırılmaya gönderildi. Fakat isyancılar Kara Abdullah'ı param parça ettiler. Bunu Şeyhülislâm Hüsamzâde Abdurrahman Efendi duyunca istifa etti ve yerine Memekzâde Mustafa Efendi tayin edildi. Fakat isyancılar Memekzâde'nin şeyhülislâmlığını kabul etmediler. Bunun üzerine tâyininden henüz onüç saat geçen Memekzâde azledildi. Daha sonra da isyancıların arzusuna göre Hocazâde Mesud Efendi şeyhülislâmlığa getirildi (27). Edirne Vakasında da (1703) Başmakçızâde'nin şeyhülislâm olmasına âsiler karar verdi ve bu kararı Sultan tastik etmek zorunda kaldı ve makam nişanesi olan ferve-i beyza'yı ken-

22) Aynı eser, S. 529 v.d. Mehmed Süreyya, C. 4, Z. 444.

23) Aynı Eser, S. 422. Kâtib Çelebi, Fezleke-i Târih, C. 1, İstanbul 1286, S. 348.

24) Süleyman İzzi, Târih-i Vekâ'i, Stambul 1199, Va. 23a, 55b, 70b, 206a. Mehmed Said, Gülşen-Maarif-i Tevârih, C. 2, Stambul 1252, S. 859. Naima, C. 6, S. 272.

25) Naima, C. 5, S. 123.

26) Mehmed Said, I, 774.

27) Uşaklızâde İbrahim b. 'Abdülbâki, Zeyl-i Şakâik, yayınlayan H.J. Kissling, Wiesbaden 1965,

disine gönderdi. Fakat Başmakçızâde hastalığını bahane ederek şeyhülislâmlığı kabul etmedi (28). Bunun üzerine âsiler Sultandan ferve-i beyza'nın İmam Mehmed Efendiye verilmesini istediler (29). Sultan ikinci Mustafa ise İmam Mehmed Efendi'yi tayinden ictinab ederek yerine Yekçeşm Hüseyin Efendi'yi tayin etti. Ancak İkinci Mustafa'nın iki gün sonra tahtan indirilmesi ve kardeşi Ahmed'in tahta geçirilmesi üzerine, isyancıların isteğine göre şeyhülislâmlık İmam Mehmed'e verildi (30) ve Yekçeşm Hüseyin Efendi Kıbrıs'a sürüldü (31). Tabii ki bu türü tayin ve aziller olağanüstü hadiselerin ortaya çıkardığı istisnai hallerdir. Şeyhülislâmlık tarihinin nâdir olaylarındandır.

2. Tayin Merasimi

Şeyhülislâmlığa tayinlerde aday hemen ya saraya davet edilir veya önce Bab-ı Âli'ye davet edilerek oradan Sadrazam refakatında saraya giderdi ve her ikisi de Sultan tarafından kabul edilirdi (32). Kabul merasiminde Sultan üç adım misafirlerine doğru ilerler, aday da Sultana hürmeten yere diz çökerdi (33). Daha sonra Sultan adaya kendisini şeyhülislâm tayin etmek istediğini açıklardı. Aday teklifi kabul ederse, kendisine ferve-i beyza denen şeyhülislâmlık libası giydirilirdi, bu münasebetle Sadrazama da sultanın itimadının nişanesi olarak bir kürk hediye edilirdi. Sultanın kendilerine lüzumlu nasihatı etmesinden sonra, ikisi de saraydan ayrılmak için izin isterlerdi (34).

Yeni Şeyhülislâm ve Sadrazam merasimle Bab-ı Âli'ye doğru ilerlerler, orada Şeyhülislâma soğuk meşrubat, gül suyu ve güzel kokular takdim edilir ve kendisini

25) Öztuna, Yılmaz, Türkiye Tarihi, C. X, İstanbul 1946, S. 208.

29) İsmail Hami Danişment, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. 3, İstanbul 1950, S. 541. Mehmed Raşid, Tarih-i Râşid, C. 3, (2. baskı İstanbul 1282) S. 46.

30) İ.H. Danişment, III, 561 v.d.

31) Y. Öztuna, X, 208.

32) Süleyman İzzi, Tarih-i Vekâ'i, Va. 33a, 55b, 70b, 71a, 227b.

33) Uzunçarşılıya göre önce Sadrazam tarafından Sultana hakkında mutabakata varılan aday üzerinde teklifte bulunulur ve daha sonra Sadrazam ve aday Saraya davet edilirdi. (Uzunçarşılı, O.D. İlmiye Teşilâtı, 190).

34) Esad Mehmed, Usûl-i Atika-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, (Teşrifat-ı Kadime). İstanbul 1287, S. 126. Silâhdar Fındıklı Mehmed, Sadeleşiren İsmet Parmaksızoğlu, C. I, İstanbul 1962-64, S. 21, 31, Süleyman İzzi, Va. 70 b, 204b, 206 a, 227b

Mirzazâde'nin ilk tâyininde beyaz kumaşla örtülü kürk bulunmadığı için, kendisine yeşil kumaşla kaplı bir samur kürk giydirilmişti. (İzzi, Va. 23a. Mehmed Suphi, Târih-i Vekâi, Stambul 1198, Ca. 76.).

Şeyhülislâm İsmâil Asim 26 Şubat 1659 da öldüğünde yerine Şeyhülislâmlığa Veliyüddin Efendi kararlaştırıldı ve bunun için Saraya davet edildi. Fakat hastalığı sebebiyle gelemedi. Bunun üzerine Ferve-i beyza Sultan 3. Mustafa tarafından Veliyüddin Efendinin evine gönderildi. (Mehmed Said, II, 1531).

Bab-ı Âli'nin yüksek memurları tebrik ederlerdi. Âdet gereğince Sadrazam kendisine yeşil bir kumaştan yapılmış samur kürk hediye ederdi. Ancak kürk orada giydirilmez bir bohça içinde merasim çavuşu tarafından getirilerek Şeyhülislâma gösterilir ve sonra da Şeyhülislâmın hizmetçilerinden birine teslim edilirdi (35). Daha sonra da Şeyhülislâm Sadrazamın hediye ettiği bir ata binerek evine dönerdi.

Tayinini takip eden günlerde toplanan divana Şeyhülislâm da gelir, önce Divan önündeki bahçede Sultanı karşılarken, sonra-da Divan huzurunda Sultanın elini öperdi. Bu merasimde de Şeyhülislâma bir kürk hediye edilirdi. Fakat bu merasimin Şeyhülislâm Zekeriyazâde Yahya Efendi'den sonra (ilk defa 20 Mayıs 1622 de Şeyhülislâm tayin edilmiştir) bir müddet için kısaltıldı; Şeyhülislâmın Saray bahçesinde Sultanın elini-öpmesi kâfi görüldü ve ikinci bir kürk daha hediye edilmez oldu. Ancak Bahâî Efendi'nin Şeyhülislâmlığa tayininde (18 Temmuz 1549) Rumeli Kadıaskeri Karaçelebizâde Abdülaziz bir Divan toplantısında sadrazama "Şeyhülislâma ne zaman el öptürüleceğini" sordu. Orada bulunanlar şaşkınlıkla "Müftî divanda el mi öper?" diye sorarak teklifi reddettiler. Bu adet terkedileli 40 sene olmuştu ve unutulmuştu. artık vezirler dahi bu âdeti bilmiyorlardı. Böyle bir adetin varlığına Defterdar İsmail Paşa ve Kapı Ağası'nın şahadet etmelerine rağmen Bahâî Efendi'nin Divanda el öpmesine müsaade edilmedi. Karaçelebizâde bu hadiseyi Ravzatü'l-Ebrar isimli tarihinde "Bir kürkü Bahâî Efendi'den kıskanarak el-öptürmediler" diye yakınlıkla anlatır (37). Fakat kendisi şeyhülislâm olduğunda Abdülaziz Efendi unutulmuş merasim adetinın yerine getirilmesini teklif ederek ikinci bir kürkü de almıştır (38).

3. Şeyhülislâmlığın Sonâ Ermesi

Şeyhülislâmlık makamını bırakan ilk şeyhülislâm Molla Yeğan'dır ki, şeyhülislâmlar zincirinin, ikinci halkasını teşkil eder (39). Hakkındaki kaynakların yeterli olmaması sebebiyle Molla Yeğan'nın şeyhülislâmlıktan ayrılış sebebini bilemiyoruz. Kendi isteğiyle mi ayrıldı, yoksa sultan tarafından mı azledildi bilinmemektedir. Molla Yeğan'ın halefleri ise Çivizâde Muhyiddin Efendiye (azli Ekim 1541) gelinceye kadar hayatları boyunca Şeyhülislâmlıkta kalmışlardır. Bazı kaynaklara göre Muhyiddin Efendi, Muhyiddin ibn Arabî ve Mevlânâ Celâleddin el-Rumî'nin görüşlerini tenkit etmiş ve bu tenkitlerin Sultanın kulağına gitmesi azline sebep olmuştur (40). Diğer kaynaklara göre de zamanın kadıaskeri

35) Süleyman İzzi, Va. 227b. Uzunçarşılı, İlmîye Teşkilâtı 191.

36) İzzi, Va. 23a, 55b. Uzunçarşılı, İlm, Teş., 191.

37) Abdülaziz Karaçelebizâde, Ravzat ül-Ebrâr, El yazması İstanbul Hacı Mahmud Efendi Nr. 4881, Va. 26b.

38) Karaçelebizâde, Va. 26b.

39) Rescher, 45.

40) A. Refik, İlmîye Salnamesi, 361. M.C. Baysun, "Çivizâde", İslâm Ansiklopedisi, C. 3, S. 438. Müstakimzâde, 20.

Ebu Suud Efendi Şeyhülislâm Çivizâde'nin fetvalarını şeriata uygun bulmayarak tenkitlerini Rüstem Paşa vasıtasıyla Sultan Süleyman'a iletmıştır Bu tenkitler Çivizâde'nin gözden düşmesine ve azline sebep olmuştu (41). Çivizâde'nin azli ise daha sonraki Sultanlara kötü örnek olmuş, çeşitli sebeplerle artık sık sık Şeyhülislâm azledilir olmuştur. Hatta bazı şeyhülislâmlar tayinlerinden bir kaç saat sonra arzedilmişlerdir (42).

Azillerde en büyük rolü sadrazamlar oynamışlardır. Genellikle sadrazamlar fetvaların kendi arzuları istikametinde olmasını istemişlerdir ve şeyhülislâmlar da bu arzuya uymuşlar, ona göre fetvalarını vermişlerdir (43), ancak bu arada hem makamlarını korumaya, hem de sadrazamların haksız ve kanunsuz kararlarına mâni olmaya gayret etmişlerdir. Tabii böyle durumlar görüş, farklılıkları şeyhülislâmlarla sadrazamların aralarının açılmasına sebep olmuştur (44), Meselâ Şeyhülislâm Sanullah Efendi Avusturya seferinde ölen İbrahim Paşa yerine Yemişçi Hasan Paşanın sadrazamlığa tayin edilmesini ve sonradan hemen Belgrad'a hareket ederek ordunun komutasını eline almasının faydalı olacağı görüşünü söylemişti. Sultan da Şeyhülislâmın bu görüşüne katılmış, Yemişçi Hasan Paşayı Sadrazamlığa getirmişti. Fakat Hasan Paşa sadrazamlığa tayininden sonra İstanbul'dan ayrılmak istemiyordu. Hâlâ kendisinin Belgrad'a giderek ordunun komutasını almasını savunan Şeyhülislâma kızmaya başladı ve Şeyhülislâmı azlettirmeden (2 Ağustos 1601) önce İstanbul'dan ayrılmadı (45). Şeyhülislâm Bolavî Mustafa Efendi de Sadrazam Köprülü Mehmed Paşanın, Hüseyin Paşanın katli hakkında istediği fetvayı vermiyerek kendisini tenkit ettiği için 20 Mart 1659 tarihinde azledilerek sürgüne gönderildi (46).

Şeyhülislâmların devlet işlerindeki tesirini bilen sadrazamlar daima kendi görüşlerinde olan kimseleri şeyhülislâmlığa getirmeye çalışırlardı, aksi halde şeyhülislâm Dürrizâde de görüldüğü gibi ikisinden biri mutlak hakimiyetini kaybedebilirdi. Dürrizâde, Sadrazam Rağib Paşanın Rusyaya karşı hazırladığı bir sefer planına karşı çıkmıştı. Fakat muhalefeti azliyle kaldırılıverdi (23 Nisan 1767) (47).

Şeyhülislâmların azillerindeki biricik sebep sadrazamların kararlarına muhalefet-değildir (48). Bazan şeyhülislâmların sadrazamlara yaptıkları dostane uyarı-

41) Baysun, "Çivizâde", İA, C. 3, S. 438.

42) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 192.

43) Hammer J. von, Geschichte des Osmanischen Reiches, C. VI, Wien, S. 94.

44) Defterdar Damat Mehmed, Zübdet ül-Vekâi, Elyazması, İstanbul Esad Efendi Nr. 3282, (Defterdar), Va. 224a. Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches (GOR), C. VI, Wien 1830, S. 56, 586.

45) Naîma, I, 252 v.d.

46) Güner Akyürek, 17. yüzyıl osmanlı Şeyhülislâmları, lisans Tezi İstanbul 1963, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nr. 3225, S. 37. Hammer, GOR, VI, 56 v.d.

47) Hammer GOR., VIII, 297.

48) Râşid, III, 120 v.d. Müstakimzâde, 79.

lar da azillerine sebep olmuştur, çünkü sadrazamlar kendi açıklarını bilen şeyhülislâmları azlettirmeden kendilerini emin hissedememişlerdir. Meselâ Zekeriyazâde Yahya Efendi Sadrazam Kemankuş Ali Paşanın sık sık rüşvet aldığı duyulmuştu. Sadrazam bayram ziyaretine geldiğinde kendisine rüşvetin kötülükleri hakkında nasihatta bulunmuştu. Kemankuş Ali Paşa üzerindeki bu töhmetin padişahın da kulağına gitmesinden korktu ve tedbir olarak Şeyhülislâmı Sultan Murad'a karalamaya başladı; Sultanın tahta çıkmasına Şeyhülislâmın muhalefet ettiğini, Mustafa'nın padişahlığını arzu ettiğini söyledi. Ayrıca Şeyhülislâmın sakin de durmadığını, Sultan Mustafa'yı tekrar tahta geçirmek için âsilerle temasta bulunduğunu da ilâve etti (49). Mevcut şartlar içinde Zekeriyazâde'nin azlinin faydalı ve yerine de kayın pederi Bostanzâde'nin tayininin münasib olacağını söyledi. Fakat Bostanzâde partizanlıkla suçlanmaktan korkarak Şeyhülislâmlığı kabul etmedi. Azledilen Zekeriyazâde yerine Esad Efendi şeyhülislâmlığa tayin edildi (Ağustos Eylül 1623) (50). Benzeri bir anlaşmazlığa Sadrazam Süremeli Ali Paşa ve Şeyhülislâm Ebu Saidzâde Feyzullah Efendi arasında da raslanır. Sadrazam, Feyzullah Efendi şeyhülislâm bulunduğu müddetle kendini makamında emin hissedemiyerek şeyhülislâmı afyonkeşlik isnadıyla Sultana şikâyet etti ve azlinin iyi olacağını söyledi. Bu isnad üzerine Feyzullah Efendi azledilerek Sakız adasına sürüldü (25 Haziran 1694) (51).

Sadrazam Çorlulu Ali Paşa da selefleri Enişte Hasan Paşanın, Kalaylıkoz Ahmed Paşa'nın ve Baltacı Mehmed Paşanın Şeyhülislâm Başmakçızâde Ali Efendi'nin oyunlarıyla azlediklerine inanıyordu. Hatta Şeyhülislâm'ın bazı samimi, ikazlarına da tahammül edemiyordu. Bundan dolayı Şeyhülislâmı her münasebette padişaha kötüledi. Edirne Vakasını Şeyhülislâmın körüklediğini ve ilişkisini saklamak için kendisini hasta gösterdiğini, ayrıca Sadrazam aleyhine de kışkırtmalarda bulunduğunu söyledi (52). Sadrazamın karalamaları başarı gösterecek Başmakçızâde Ali Efendi azledildi ve İstanbul dışındaki bir bahçe evinde oturması emredildi. Kısa bir müddet sonra da Sinop'a sürüldü (1707) (53).

Şeyhülislâmlık vazifesine mâni olan hastalıklar da azil sebebi olmuştur. Şeyhülislâm Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi (17 Mayıs 1731) (54) ve Seyid Murtaza Efendi (12 Ocak 1755) (55) görme zaafiyetlerinden dolayı azledilmişlerdir. Şey-

49) Hammer, GOR., V. 3.

50) A. Refik, İlm. Sal., 442. İbn ül-Emin Mahmud Kemal, Divân-ı Yahya, İstanbul 1334, S. 8. Müstakimzâde, 46 v.d.

51) Akyürek, 54.

52) Mehmed Said, II, 1071, v.d.

42) A. Refik, İlm. Sal., 496, Râşid, III; 212 v.d.

54) Mehmed Subhî, Târîh-i Vekâ i, İstanbul 1198, Va. 23b.

55) Mehmed Said, II, 1493.

hülislâm Veliyyüddin Efendi (2. defa 23 Nisan 1767) (56) ve Avazpaşazâde İbrahim Efendi (27 Ağustos 1775) (57) fazla asabî olduklarından, Mehmed Mekki Efendi (2. defa 12 Temmuz 1792) (58), Hanefî Mehmed Efendi (20 Kasım 1656) (59), Sadık Mehmed Efendi (22 Ocak 1707) (60), Vassaf Abdullah Efendi (8 Haziran 1755) (61) ve Mehmed Şerif Efendi (2. kere 18 Ekim 1789) (62) yaşlılık ve dermansızlıktan, Minkârîzâde Yahya Efendi de (20 Şubat 1674) (63) felçten dolayı azledilmişlerdir.

Şeyhülislâmların azil sebepleri arasında yakınlarını kayırma ve lâyük olmadıkları yüksek mevkilere getirme (64) veya haksız tayin ve azillerde bulunma gibi huzursuzluk sebebi olan dedi kodu ve alışılmış suçlamalar da vardır (65). Şeyhülislâm Mirzâ Mustafa Efendi ise rüşvet kabulünden dolayı azledilerek Sinop'a sürülmüştür (11 Aralık 1716) (66).

Şeyhülislâmların selâhiyetleri dışındaki meselelerde de meşgul olmaktan kendilerini korumaları gerekmekte idi. Bu sebeple bazıları çevrelerinde kötü bir tesir bırakarak makamlarından ayrılmak zorunda kalmışlardır. Şereflerini korumak, devletin âdet ve merasimlerine riayet etmek zorunda idiler (67) bilhassa sultanla tamamen dostluk içinde yaşamaları ve onunla hiç bir münakaşaya girmemeleri (68) ve onun arzularını yerine getirmeleri gerekiyordu (69). Aksi halde bunlar da azil sebebi olabilirdi. Şeyhülislâm Muîd Ahmed Efendi (15 Şubat 1646-1647) sağlam bir şahsiyete sahipti; ne riyakârlık eder ne de başkalarının gönlünü kazanmaya çalışırdı. Bir gün Padişah halka yumuşak ve şefkatle muamele etmesi için kendisini uyardı. Bunun üzerine Şeyhülislâm da "Biz kimseden para almıyruz ve herkesin tayin ve azil zamanlarını biliyoruz" diye cevap verdi. Onun bu kabalığı ve pervarsızlığı azline ve Belgrad'a sürülmesine sebep oldu (70).

56) Aynı Eser, II, 1536.

57) Ahmed Cevdet, Târih-i Ahmed Cevdet, C. VI, 2. baskı İstanbul 1309, s. 271.

58) Hamdiye, Oğuz, 18. Asır Osmanlı Şeyhülislâmları, lisans tezi. İstanbul 1963, Üniversite Kütüphanesi İstanbul Nr. 3623, S. 72.

59) Mehmed Said, II, 854.

60) Hammer, GOR., V VII, 126. Râşid, II (1. baskı İstanbul 1153) Va, 57b. Mehmed Said, II, 1075

61) Mehmed Said, II, 1494. İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. IV, 2. Ankara 1959, S. 482.

62) Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV, 2., S 499.

63) Râşid, , 304.

64) Hammer, GOR., VI, 23. İzzi, Va. 227a. Mehmed Said, II, 1102. Müstakimzâde, 68.

65) Hammer, GOR., VII, 103. Aâşid, II, 121, V. IV, S 6 v.d.

66) Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV, 2., S. 462.

67) Naima, VI, 272.

68) Kâtib Çelebi, Fezleke-i Târih, C. I, İstanbul 1286, S. 278.

69) Ahmed Cevdet Paşa, Târih-i Ahmed Cevdet, Dersaâdet 1309, C. V, S. 406 v.d.

70) Müstakimzâde, 53.

Şeyhülislâmlık tarihinde bir kaç gönüllü geri çekilmelere de raslanır. İlk defa arzusuyla makamı bırakan Şeyhülislâm Abdülkâdir Çelebi'dir (Şubat -Mart 1542) (71). Daha sonraki devirlerde de onu Muhyiddin Fenârî Efendi (21 Ocak 1582) (73), Hüsâmzâde Abdurrahman Efendi (4 Mart 1656) (74), Başmakçızâde Ali Efendi (1 Şubat 1707) (75), Mirzâzâde Şeyh Mehmed Efendi (17 Mayıs 1731) (76) Pirîzâde Sahib Mehmed Efendi (5 Nisan 1746) (77) ve Mirzâzâde Seyid Mehmed Said Efendi'nin (20 Ağustos 1773) (78) istifaları veya kendi arzularıyla geri çekilmeleri takip etmiştir.

Şeyhülislâmların makamlarını gönülleriyle bırakmalarına iki husus sebep olmuştur: Birincisi aşırı vücut zaafiyetidir. Meselâ Mirzâzâde Mehmed Said Efendi dermansızlığından dolayı ne dinî ne de devlet merasimlerine iştirak edebiliyordu. Nihayet rızasıyla 20 Ağustos 1773 de Şeyhülislâmlıktan geri çekildi (79). İkincisi devletin içinde bulunduğu siyasi durumdur. Şeyhülislâm Hüsâmzâde Abdurrahman Efendi 4 Mart 1656'da 'Çınar Vakası' denen askerî ayaklanmada Sultan IV. Mehmed'in 'ayak divanı' na gitmesini önlemişti. İsyancıların öç almalarından korkarak Şeyhülislâmlıktan geri çekildi (80).

Azil Yöntemi: Bir Şeyhülislâmın azli 'Çavuş başı' tarafından kendisine bildirilirdi (81). Şeyhülislâmın azli sadrazamın ısrarına veya kendi çevresindekilerin tesirine veya ihtiyarlığına dayanıyorsa, bu Sultanın Şeyhülislâma olan teveccühünün devam ettiğini göstermek gayesiyle tebliğ 'reisü'l-küttâb' tarafından yapılırdı. Başmakçızâde Ali Efendi, Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın padişaha ısrarı üzerine azlolunmuştu. Bu beplede de tebliğ çavuşbaşı yerine reisü'l-küttâb tarafından yapılmıştı (1 Şubat 1707) (82). Dürrişâde Mustafa-Efendi'nin azlinde de tebliğe reisü'l-küttâb gönderilmişti (23 Nisan 1767) (83). Diğer bir azil misali yaşlılık ve dermansızlık sebebiyle azledilen Mekkîzâde Mehmed Efendi'dir. Alı-

71) Ahmed Refik, İlmiye Salnamesi, S. 364.

72) " " " S. 368. Karaçelebizâde, 430.

73) Ahmed Refik, İlmiye Salnamesi, 400.

74) Ahmed Refik, İlmiye Salnamesi, 463. C. Huart, "Hüsâmzâde Abd ur-Rahman", İA., C. I, S. 50.

75) Ahmed Refik, İlmiye Salnamesi, 497.

76) Ahmed Refik, İlmiye Salnamesi, 510. Mehmed Said, II, 1261.

77) Mehmed Said, II, 1406.

78) Mehmed Said, II, 670 v.d. Ahmed Refik, İlmiye Salnamesi, 539.

79) Ahmed Refik İlmiye Salnamesi, 539.

80) Ahmed Refik, " " " , 463.

81) İmam-ı Sultanî Mehmed'e azli Silâhdar Ağa tarafından haber verildi (1115/1703). Fakat bu bir istisna olarak kaldı. (Hammer, GOR, VII, 103. Raşid, III, 120 v.d.

82) Râşid, III, 212 v.d.

83) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 193.

şılmış nizama göre tebliği çavuşbaşının yapması gerekirken, Sultan III. Selim Şeyhülislâma üzüntüsünden felç gelebileceğini düşünerek, tebliğe reîsü'l-küttabı gönderdi ve Şeyhülislâma istediği yerde oturmasının serbest olduğunu bildirdi (84).

Sultanın veya Sadrazamın Şeyhülislâma yapacağı resmî tebliğler Bab-ı Ali'den reîsü'l-küttab vasıtasıyla yapılırdı. Reîsü'l-küttabın istisnâ hallerde gide-memesinde, yerine çavuşbaşı giderdi, ancak Şeyhülislâmın birden bire çavuşbaşıyı görerek azli vehmine kapılmaması için çavuşbaşının önünde bir adam da elinde fenerle yürürdü (85), çünkü protokol gereğince normal hallerde çavuşbaşı yalnız azil tebliğini getirirdi,

Ekseriya, azledilen şeyhülislâmın haleflerine olabilecek rekabetleri (86), sadrazamlara olan kinleri (87) veya Sultana öfkeleri gözönüne alınarak imparatorluğun herhangi bir yerine sürülür, İstanbuldan uzaklaştırılırdı. Bazı şeyhülislâmınlar sürgün yerlerinde ölmüşlerdir (89). Bazıları sürgünlerinden bir müddet sonra Sultan tarafından affedilerek İstanbula dönmelerine müsaade edilirdi. Bu affedilen şeyhülislâmlardan bazılarının tekrar şeyhülislâmlığa tayin edildikleri de görülmüştür (90).

İstanbulda kalmalarına izin verilen azledilmiş şeyhülislâmınlar ya şehirdeki kendi evlerinde veya yalılarında şehrin dışında ikamet ederlerdi (91). İikâmet yerlerini değiştirmeye mezun değillerdi. Sultan I. Abdülhamid zamanında bu sınırlama biraz hafifletilerek mazul şeyhülislâmınların kışın şehirde yazın yalılarında otumalarına müsaade edilmiştir (92).

Yeni tayin edilen şeyhülislâmınların selefleri ile görüşmelerine izin verilmezdi (93). Bir kaç istisna dışında, azledilen şeyhülislâmlara hiç bir vazife de verilmezdi (94).

---

84) Edib Mehmed Emin, Târih, Elyazması, İstanbul Üniversite Kütüphanesi Nr. T.H. 3220, Va. 152.

85) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 194.

86) Uzunçarşılı İlm. Teş., 194. Cevdet Paşa, V. 108, v.d.

87) Ahmed Refik, İlmîye Salnamesi, 194, 475, 478, 496. Hammer, GOR., VII, 103. Râşid, III, 120.

88) Cevdet Paşa, VI, 355. İzzi, 227b. Müstakimzâde 58. Naima, VI, S. 272. Ataulah Ahmed, Târih-i Atâ, İstanbul 1291-93, C. II, S. 184.

89) Ahmed Refik, İlmîye Salnamesi, 456, 461, 466, 475, 478, 496, 525, 544, 563.

90) Ahmed Refik, İlmîye Salnamesi, 485, 497, 530, 534. Ahmed Cevdet paşa, V, 114. Uşâkizâde, 424.

91) Ahmed Cevdet, III, 144, 150. Hammer, GOR., VI, 567. İzzi, Va. 55a. uşâkizâde, 424. Edib Mehmed Emin, Târih, Va. 152b

92) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 194.

93) Hezarfen Hüseyin Efendi, Telhis ül-beyân fi Kavanin-i Ali Osman, Elyazması, Paris Bibl Nat. Anicen Fonds, Nr. 40, Va. 135 a. İlgili dökümanı lütuflarından dolayı Prof. Dr. H.G. Yurdaydın'a müteşekkirim.

94) Uzunçarşılı, İlm. Teş. 195. Ahmed Refik İlmîye Salnamesi, 451, 466, 496.

4. Sonu Katliamla Neticelenen Aziller

İslâmde müftiler otorite ve faziletleri ile eskiden beri büyük hürmet görürlerdi. Osmanlı devletinde de 17. yüzyıl başlarına kadar herhangi bir şüphe veya suçtan dolayı hiç bir şeyhülislâma ölüm cezası verilmemişti. Şeyhülislâmlar için en büyük ceza -ilk olarak 16. yüzyılda ortalarında raslanır- azil ve sürgündür. 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren raslanan bir kaç hadisedeki suçlamalar Sultanın tahtan indirilmesine yönelik faaliyettedir ki, sonu- ölümle neticelenmiştir.

Sultan IV. Murad Bursa seyahatında iken İznik kadısını halkın şikâyeti üzerine idam ettirmişti. Bu olay Şeyhülislâm ve ulâmayı üzmüştü (95) ve bunun üzerine şeyhülislâm Ahizâde Hüseyin Efendi (Receb 1041-Receb 1043 h.) Vâlide Kösem Sultana bir mektup göndererek oğluna nasihat etmesini, böyle kötü hadiselere engel olmasını söyledi. Fakat Şeyhülislâmlığın muhalifleri mektubu, Şeyhülislâmın taht değişikliği istediği şeklinde yorumladılar. Bu hal Vâlide Sultanı heyecanlandırdı ve oğluna bir mektup yazarak acele İstanbula dönmesini bildirdi (96). Sultan IV. Murad seyahatını yarıda bırakarak geri döndü ve Şeyhülislâmı tevkif ettirerek, Kıbrıs'a gemiyle sürülmesini emretti. Fakat ikinci bir emirle gemi Küçük Çekmece adası önlerinde durdurularak Ahizâde Hüseyin Efendi karaya çıkarıldı ve boğularak öldürüldü (Ocak 1634) (97).

İkinci şanssız Şeyhülislâm Hoca-zâde Mesud Efendi'dir. Mesud Efendi Yeniçerilerin isteğiyle Şeyhülislâmlığa getirilmişti. Hakimiyet hırslıydı. Devlet idaresini nüfuzu altına almak, sadrazamları arzusuna göre tayin ettirmek veya azletmek istiyordu. Sadrazam Boynuyaralı Mehmed Paşa da Mesud Efendi'nin isteğiyle tayin edilmişti. Sadrazamın kendisine boyun eğmediğini görünce Valide Sultan vasiyetiyle sadrazamı azlettirmek istedi. O da iki günde bir sadrazam değiştirmek devlet için zararlı olur diyerek Şeyhülislâmın isteğini reddetti (98). Kısa bir müddet sonra Mesud Efendi'nin Yeniçerileri isyana teşvik ettiği haberi Saraya ulaştı. Bunun üzerine Mesud Efendi bir meşveret bahanesiyle saraya davet edildi. Saraya gelince de, kendisine Diyarbakır kadılığına tayin edildiği tebliğ edildi ve hemen bir Bostancı refakatında Bursaya gönderildi (17 Temmuz 1656) (99). Artık Mesud Efendi buradan Diyarbakıra seyahat etmek zorunda idi. Fakat yollar Abaza Hasan Paşa isyanı dolayısıyla emniyetli olmadığı için muhafız askerleri refakatında gitmek istiyordu ve bunun içinde lüzumlu askerleri toplamağa

95) Hammer, GOR., V, 167.

96) Hammer, GOR., V, 167 v.d. Mehmed Sait I, 68 .

97) Hammer, GOR., V, 169. Mehmed Said, I, 682. Fezleke-i Târih, II, 160.

98) Hammer, GOR., V, 651. Beyhan Kırmızı. Osmanlı Devletinde Maktul Şeyhülislâmlar, Lisans Tezi, İstanbul 1957/58, İstanbul Üniversite Kütüphanesi Nr. 2729, S. 28, Müstakimzâde 65.

99) Hammer, GOR, V, 652. Kırmızı. 28, Müstakimzâde, 65.

başladı. Onun bu hareketi ise, eski düşkanlarından olan Bursa Kadısı Ruhiddin Efendi tarafından "devlete karşı asker topluyor" şeklinde Saraya ihbar edildi. Bu haber üzerine Mesud Efendi bir fermanla misafir kaldığı evde öldürüldü (100),

Şeyhülislâm Dürrüzâde Mehmed de benzeri şekilde, Sadrazam Halil Hamid Paşa (31 Aralık 1782-31 Mart 1785) ile işbirliği ederek veliaht Selimi tahta geçirmek isteğiyle suçlandı ve azledilerek Geliboluya sürüldü (20 Mart 1785). Orada tedrici bir zehirleme ile öldürüldü (101).

5. Şeyhülislâmlar İçin Defin Merasimi

Eğer bir şeyhülislâm vazifede ölürse istisnâî bir muamele görmezdi. Sultan ve yüksek-devlet memurları ölüm olayından haberdar edilir ve Sultan hemen halefini tayin ederdi. Vezirler, kadiaskerler ve ordu komutanları gibi yüksek devlet memurları cenaze namazının kılınacağı camiye gelirler ve cenaze namazından sonra da tekrar eylerine dönerlerdi. Bir mâtem merasimi filân yapılmazdı. Mazul şeyhülislâmlar için ise hiç bir resmî merasim söz konusu değildi (102).

Şeyhülislâm Yahya Tevfik 28 Mart 1791 yılında, öldüğünde, önce Sultana haber verildi ve onun emriyle bütün yüksek memurlar yazıyla davet edilerek cenaze namazına Fatih camiinde bulunmaları emredildi. Mehmed Mekki Efendi Şeyhülislâmlığa tayin edildi ve kendisine ferve-i beyza giydirildi. Yeni Şeyhülislâm ve diğer yüksek devlet memurları Fatih camiine geldiler, birlikte öğle ve cenaze namazlarını kılarak vazife yerlerine döndüler (103). Muteveffa şeyhülislâmın cenazesi akrabaları ve dostları tarafından "Küçük Karaman" semtine getirilerek toprağa verildi (104). Cenaze için yapılan tek merasim yüksek devlet memurlarının da iştirak ettiği cenaze namazı oldu.

6. Şeyhülislâmların Makam Yerleri ve Makam Personelleri

Şeyhülislâmlar 1826 yılına kadar vazifelerini kendi ikametgâhlarında sürdürmüşlerdir. Sadrazamlara Bab-ı Ali'nin tahsis edilmiş olmasına rağmen, Şeyhülislâmlara belirli bir-yer, özel bir bina tahsis edilmemişti (105). Her şeyhülislâm kendi konağında vazife görürdü. Eğer konağı yoksa, evi müsait değilse uygun bir yer kiralanırdı. Ancak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılınca Yeniçeri Ağasının makam binası da Şeyhülislâmlara tasis edildi (106). Daha önceleri Şeyhülislâm-

100) Hammer, GOR., V, 652.

101) Ahmed Cevdet, III, 129, 136. Uzunçarşılı Osm. Ta., IV, 2., 501.

102) Esad Mehmed, Teşriat-ı Kadime, İstanbul 1287, S. 125.

103) Esad Mehmed, 126.

104) Ahmed Refik, İlmiye Salnamesi, 464.

105) Sultan Edirne'de oturursa, Şeyhülislâmın da onun yanında olması gerekiyordu ve bunun için kendisine özel bir makam binası veriliyordu. (Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilâtı, 196).

106) Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C, VI, Ankara, S. 114 v.d.

lar konaklarının 'selâmlık' denen kısımlarında vazifelerini sürdürürlerdi. Bilhassa 17. ve 18. yüzyıllar gibi kısa zamanda pek çok şeyhülislâm değiştiği devirlerde, buna paralel ikametgâhlarının da değişmesi sebebiyle, çoğu kez halk şeyhülislâmın kim olduğunu, nerede oturduğunu bilmezdi (107). Tabiiki şeyhülislâmlara yüzyıllar boyu bir makam binasının tahsis edilmemesi hayret vericidir. Elimizdeki mevcut bilgilerin yetersizliği sebebiyle, bunun temelinde yatan gerçek düşünceyi bilmiyoruz. Belki de sadrazamların dünyevî ihtişamları yanında, şeyhülislâmlara tevazu ve sâdelik uygun görülmüş olabilir. Bunun güzel bir misâlini Zembilli Müfti Ali Cemali Efendi de görüyoruz.

Şeyhülislâm Ali Cemali Efendi evinin penceresinden aşağıya, caddeye bir sepet sarktır ve bir kimse fetva almak isterse, problemini bir kâğıda yazarak bu sepete kor ve haber vermek için ipini sallardı. Ali Cemali Efendi'de sepeti yukarı çeker, problemin cevabını vererek caddeye içinde fetva bulunan sepetini tekrar sarktırdı. Onun bu âdetinden dolayı kendisine "Zembilli Müftü" lâkabı verilmişti. (108).

Şeyhülislâmın ikâmetgâhında makam memurları da vazife yapardı. Bu memurların çeşitli makam ünvanları ve vazifeleri vardı:

a) **Kethüda**

Kethüda şeyhülislâma siyâsî ve mâlî durumlarda vakalet eden bir memurdu (109).

b) **Telhisci**

Telhisci şeyhülislâmın memurlarından idi ve şer'î kararlarda hükümetle teması sağlardı. Şeyhülislâmın müderris ve kadı tayinlerini reisü'l-küttabın aracılığı ile sadrazama ulaştırırdı (110).

Resmî yazılar yeşil, ipek bir bohça içinde telhisci tarafından reisü'l-küttaba götürülür, reisü'l-küttab da yazıların mutevasını özetliyerek sadrazamdan sultana gidecek teklif yazılarını hazırlardı. Daha sonra ipek bir bohça içinde padişaha takdim edilirdi ve padişah da hatt-ı hümayûnunu yazardı, lüzumlu hallerde düşüncelerini de ilâve ederdi (111).

107) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 196.

108) Rescher, 189.

109) Hammer, Staatsverfassung und Staatsverwaltung des Osmanischen Reiches, Wien 1815, (Ofset tıpkı basım, Hildesheim 1963) C. 2, S. 375, v.d.

110) Hammer, Staatsverf., II, 376.

111) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 198.

c) Mektubcu

Mektubcu şeyhülislâmlık da tayin ve emirlerin yazıldığı büronun başkanıydı (112).

d) Fetva Emini

Şeyhülislâmın vereceği fetvaları hazırlardı. Fetvaların şeriata uygun olmasını sağlar, delillerini tesbit ederdi. Bu vazife ilk olarak onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında tahsis edilmiştir (113), çünkü ilk şeyhülislâmlar fetvalarına müsned teşkil eden kaynakları bizzat kendileri tetkik ederlerdi. Ancak sonaki şeyhülislâm'ar fetvaların hazırlanmasını fetva emimine bırakmışlardır (114). Daha sonraki şeyhülislâmlar ise sadece hazırlanan fetvayı imza eder olmuşlardır.

Fetva-eminine bağlı memurlar da vardı; Bunlardan 'müsevvid' fetva emini için yazı metinlerini hazırlardı. 'mübeyyiz' müsveteleri temize yazardı, 'mukabeleci' mâli işlere bakardı, 'kâtib' sekreterlik hizmetini görürdü, 'müvezzi' verilen fetvaları sahiplerine dağıtırdı (115).

7. Şeyhülislâmların Ücretleri

İlk zamanlarda şeyhülislâmların ücretleri müderrisleri gibi çok düşüktü. Fahreddin Acemi (1436-1460) günde 30 akçe alırdı (116). Zamanla otoritelerinin artmasıyla şeyhülislâmların ücretleri de yükselerek müderrislerinkini geçti, meselâ Molla Arabî fetva hizmeti için 100 akçe alıyordu (117). İkinci Bayezid Medresesinin yapılmasından sonra şeyhülislâmlar fetva hizmetlerine ilâveten orada ders vermekle de görevlendirildiler. Bundan dolayı şeyhülislâmların ücretlerine 50 akçe ilâve edildi (118). Buna mukabil aynı zamanda bir kadı asker yevmiye 500 akçe alıyordu (119). Kaynaklarımız, şeyhülislâmlar ve kadıaskerler arasındaki bu büyük ücret farkının sebebi hakkında tatmin edici bir cevap veremiyorlar. Değerli araştırmacı İsmail Uzunçarşılı bunu (120) kadıaskerliğin şeyhülislâmlığa nazaran daha önemli olmasına bağlıyor. Fakat bu görüş Fatih Kanunnamesine aykırı düş-

112) Hammer, Staatsverf., II, 376.

113) M.Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I, İstanbul 1946, S. 621.

114) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 197.

115) Hammer, Sataatsverf., II, 377 v.d.

116) Rescher, 33.

117) Rescher, 98.

118) Rescher, 188. Anhegger, Hezârfen Hüseyin Efendinin Osmanlı Devleti Teşkilatına Dair Mülâhazaları Türkiyat Mecmuası, C. 10, İstanbul 1951-1953, S. 380. Hammer, Staats- tff
verf., II, 389.

119) Anhegger, 380. Hammer, Staatsverf., II, 390.

120) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 77.

mektedir. Çünkü Kanunnameye göre "Şeyhülislâm İlmiye Sınıfının başıdır" (121). Buna rağmen şeyhülislâmların ücretleri Ebu Suud Efendiye (Temmuz/Ağustos 1545-Ağustos/Eylül 1574) kadar kadıaskerlerinkinden "daha düşüktü. Ebu Suud Efendi 1564 yılında "İrşâd ü Akl-i Selim" isimli tefsirinin birinci bölümünü yazıp Kanunî Süleyman'a takdim ettiğinde ücreti 500 akçeye yükseltildi ve kadıaskere denk oldu. Bir sene sonra da Ebu Suud Efendinin eserini tamamlaması üzerine yevmiyesine 100 akçe daha ilâve edilerek ücreti yevmiye 600 akçeye yükseldi. Artık bundan sonra şeyhülislâmlar makam ve ücret bakımından kadıaskerleri geçmiş oldular (122).

Ayrıca şeyhülislâmlar, kadıaskerler ve İstanbul Kadısı'nın "has" tâbir edilen yan gelirleri de vardı. Onsekizinci yüzyıl sonlarından kalan bir yazıda şeyhülislâmın "has" namıyla ayda 2.083 kuruş aldığı zikredilir (123).

Şeyhülislâm Bostanzâde Muhyiddin Efendi ikinci defa (11 Temmuz 1593-1 Nisan 1598) şeyhülislâm oluncaya kadar şeyhülislâmlara "aralık" verilmiyordu. Bostanzâde Muhyiddin Efendi ikinci defa şeyhülislâm olunca kendisine yıllık 50.000 akçe geliri bir aralık verildi (125), ve daha sonraları da bazı şeyhülislâmlara aralık tahsis âdeti devam etti. Fakat bu özel geliri her şeyhülislâm alamazdı. Hocaâde Mesud Efendiye (azli 17 Temmuz 1656) "Foça Hasları" denen bir aralık verilmişti. Geliri 800.000 akçeyi buluyordu (126). Adet gereğince şeyhülislâmlar aralıklarına kendileri gitmiyerek "Nâib" denen bir vekil gönderirdi ki, oda aralık gelirinin bir kısmını şeyhülislâma gönderir, geri kalan muayyen kısmını da aralık masrafları için alıyordu (127).

Azledilen şeyhülislâmlara emeklilik parası diyebileceğimiz bir istirahat parası verilirdi. Abdülkadir Çelebi (azli Ekim/Kasım 1541) günde 200 akçe (128), Abdülkadir b. Hacı Şeyhi (azli 4 Nisan 1589) 250 akçe (129) emeklilik ücretli almışlardı. Bostanzâde Mehmed (10 Mayıs 1592) (130) ve Ebu'l-Miyyâmin Musta-

121) Kanunnâme-i Ali Osman, Milli Tettebular Mec., I, 10.

122) Hammer, Staatsverf., II, 390. Selânikî Mustafa, Tarih-i Selânikî, İstanbul 1281, S. 78.

123) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 177.

124) Aralık bir şehrin vergilerinden belirli bir kısım idi ve İlmiye Sınıfı veya Askerî sınıf mensuplarına emeklilik veya maaşlarına ilâveten verilirdi, (Bk. Giese, "Aralık" Enzyklopaedie des Islam, I, 477. İbn ül-Emin Mahmud Kemâl, "Aralık", Türk Tarih-i Encümen-i Mecmuası, Sayı 17, İstanbul 1926, S. 276.

125) Hezârfen Hüseyin Efendi, Telhis ül-beyan, Va. 136b-137a.

126) Hezârefen Hüseyin, Va. 137 a. Hammer, Staatsverf., II, 390.

127) İbn ül-Emin Mahmud Kemâl, "Aralık", S. 281.

128) Rescher, 283.

129) Atâi, 327.

130) Fezleke-i Târih, 1, 197

fa b. Ali (azli 11 Haziran 1604) (131) 600 akçe emeklilik ücreti almışlardı. Min-kârizâde Yahya'ya 1.600 akçe emeklilik ücretinden başka, ekmeçlik zahiresi de hazineden verilmişti (132). Şeyhülislâmlara verilen arpalık ise genellikle azillerinden sonra da devam ediyordu. Bazı şeyhülislâmlar azilleriyle beraber ikâmet etmek üzere arpalıklarına sürgün edilmişlerdir (133).

8. Şeyhülislamların Kıyafetleri

Osmanlı devletinde padişah şeref nişanesi olarak bütün yüksek devlet memurlarına birer kürk hediye ederdi. Bu Emeviler'de, Abbasilerde ve diğer İslâm devletlerinde ve Bizans'ta mevcut eski bir âdetti (134). Bu âdet gereğince padişahlar din ve devlet bayramlarında yüksek memurlarına memnuniyetlerini belirtirlerdi (134).

Şeyhülislâmlara hediye edilen şeref ve makam elbisesine 'ferve-i beyza' denirdi. Aynı zamanda bu şeyhülislâmların merasim elbisesiydi. Ferve-i beyza vücut ve kol kısımları, geniş, samur kürkle kaplı, dış kısmı beyaz pamuklu bir kumaşla örtülü, etekleri yere kadar uzanan bir elbise idi. Sadrazamlara hediye edilen kürkün ise dışı altın işlemeli bir kumaşla kaplı olurdu (136). Şeyhülislâm Ebu Suud Efendi tefsirini tamamlayarak Sultana tâkdim ettiğinde, mükâfât olarak ücretine 100 akçe daha ilâve edilmiş ve bu arada da hem yazlık ve hem de kışlık olmak üzere (Eylül 1566) iki kürk hediye edilmiştir (137). Daha sonraki devirlerde yazlık ve kışlık kürkler her yıl Sultan tarafından şeyhülislâmların evlerine gönderilmeye başlanmıştır. Tabii buna karşı şeyhülislâmlar da Saraya giderek Sultana şükranlarını arzederlerdi (138).

Şeyhülislâmlar başlarında altın bir şeritle süslü beyaz sarık taşırldı, beyaz âlimliğin bir nişanesiydi (139). Eğer şeyhülislâmın soyu seyid ve şeriflerden gelmekte ise, şerefli sülâlenin nişânesi olarak yeşil sarığını giymeye devam edebilirdi (140).

---

131) Fezleke-i Târih, I, 285. Karaçelebizâde, 499.

132) Defterdar Damat Mehmed, Va. 20b.

133) Ahmed Refik, İlmiye Salnamesi, 463.

134) Köprülüzâde Mehmed Fuat, Bizansın Osmanlı Müesseselerine Tesiri, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, C. I, İstanbul 1931, S. 274 v.d.

125) Hammer, GOR.' VI, 292. İzzi, Va. 219a. Mehmed Said II, 1491, 1504. Râşid, I, 107, 131, C. III, 347. Selâniki, Va. 399a. Silahdar, I, 5, 21, 113, 209.

126) Hammer, Staatsverf., II, 375.

137) Anhegger, 390.

138) Atâi, 323.

139) Stephan Kekule, Über Titel, Aemter, Rangstufen und Anderes in der offiziellen osmanischen Sprache, Halle 1892, S. 17.

140) Uzunçarşılı, İlmi. Teş., 163.

9. Şeyhülislâmların Resmî Ünvanları

Fatih Sultan Mehmed devrinde hazırlanan Kanunnâme-i Ali Osman-da imparatorluk baş müftisinin ünvanı ve yapılacak resmî hitap şekli tesbit edilmiştir. Ancak şeyhülislâm için olan bu ünvan ve hitap, Sultan Hocası ve kadiaskerlerinki ile aynı idi: "... ve Müftî Efendiye ve Hoca Efendiye ve Kadiaskerlere böyle yazıla 'a'lemu'l-'ulamâ'il-mütebahhürin, efdalu'l-fudalâ'î'l-müteverri'in, yenbu'î'l-fadli ve'l-yakîn, vâriş-i 'ulumu'l-enbiyâ'î ve'l-mürselin, ..." (141).

Feridun Ahmed (ölm. 16 Mart 1843) (142) bize şeyhülislâmların ünvanları hakkında Kanunnâme-i Âli 'Osmandan farklı bir metin vermektedir. Bu hitap ve ünvan artık Şeyhülislâmlığın doğuş ve gelişme devirlerinde olduğu gibi Sultan Hocası ve Kadiaskerlerinki ile aynı değildir. Bir asır sonra Şeyhülislâmlar için ayrı bir ünvan ve hitap teşekkül ettiği görülmektedir. Bu durum makamın gelişmesine ve diğerlerinden ayrılmasına paralel olmalıdır. Fakat bu husus da yeterli derecede delillerimiz yoktur. Feridun Ahmed'in tesbit ettiği Şeyhülislâmlık ünvanı şöyledir: "'a'lemu'l-'ulamâ'î'l-izâm, efdalu'l-fudalâ'î'l-fiğâm,... nişâb-ı râyâtu'l-fevâdil ve'l-'avârif, bahru'l-ma'ânî ve'l-yakîni'l-mu'îd, bite'yidi'l-meliki'l-mu'in, şeyhu'l-islâm, mevlânâ idâmallahu ta'âlâ fadâ'ilîhi" (143).

Şeyhülislâmlık ünvanı ise siyasi sebeplerle Osmanlı tarihinde iki defa fiilen şeyhülislâmlık yapmamış kimselere de verilmiştir. Bu şeref ünvanını, fiili şeyhülislâmlıktan ayırmak için "Paye-i Fetva" olarak zikredilir. Bu ifade "Päye-i Şeyhülislâm" tabirinden pek farklı değildir. çünkü kaynaklar ekseriya Şeyhülislâmlık için "Mağâmı Fetvâ" (144). Şeyhülislâmlık süresi için de "Müddet-i Fetvâ" (145) tabirini kullanırlar.

Bu şeref ünvanı ilk defa Rumeli Kadiaskeri Karaçelebizâde Abdülaziz Efendiye 1059/1649 yılında verilmiştir (146). Çünkü 1059/1649 yılında Sadrazam Kara Murad Paşa ve Şeyhülislâmi Bahâî Efendi arasındaki ilişkiler pek iyi değildi. Bu fırsattan faydalanmak istiyen Rumeli Kadiaskeri Karaçelebizâde Abdülaziz de hırsıyla Şeyhülislâmlığa tayinini arzu ediyordu. Sadrazamı Şeyhülislâm Bahâî Efendi aleyhine kışkırtıyordu. Fakat Bahâî Efendinin tayininden henüz iki ay geçmişti, bu sebeple Kara Murad Paşa Şeyhülislâm-değişikliğini erken buluyordu (147))

141) L. Fekete, Einführung in die osmanische-türkische Diplomatie, die türkische Botmaessigkeit in Ungarn, Budapest 1926, S. 33. Kanunname-i Ali Osman, I, 30.

142) F. Babinger, Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke, Leipzig 1927, S. 107.

143) Feridun Ahmed, Mürşaat üs-Selâtin, C. I, Stambul, 1274, S. 11.

144) Ahmed Refik, İlm. Salnamesi, 478, 483, 496.

145) Ahmed Refik, İlm. Salnamesi, 485, 487, 496 v..

146) Babinger, "Abdülaziz Efendi", IA., I, 65.

147) Naima, IV, 450.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ise bu sırada "Ravzatu'l-Ebrar" isimli tarih eserini tamamladı ve hiç olmazsa Şeyhülislâmlık şeref ünvanını (Pâye-i Fetvâ'yı) elde edebilmek için eserini Sadrazam vasıtasıyla Sultana takdim etmek istedi. Fakat Sadrazam Kara Murad Paşa ise bu teklifi uygunsuz bularak "Efendi, bu husuş bir nekre maşlahatdır, biz itmeziz, nihâyet mâni' olmayalım var hatt-ı humâyün ile al içerde", dedi. Sonra da Vâlide Sultana ve Hadım Hüseyin Ağaya haber göndererek ona engel olmamalarını istedi. Bunun üzerine Karaçelebizâde Abdülaziz tarihî eserini Sultana takdim ederek "Pâye-i Fetvâ'yı" Receb 1059/ Temmuz 1649 da aldı (148).

Tabii Abdülaziz Efendinin bu alışılmamış ünvanı devletin ileri gelenlerince acayip karşılandı. Hatta bir Divan toplantısında, Abdülaziz yeni ünvanı dolayısıyla, fiilen kadıasker olduğuna-dikkat etmiyerek vezirlerin önünde yer almak istedi. Bunun üzerine vezirlerden Kenan Paşa, Karaçelebizâde'nin öne geçmesine omuzu ile mani olarak: "Efendi, eğer Kadı Asker isen aşağı Anadolu Efendisinin yanına var, yok eğer Müfti isen burada işin nedir, biz bu vüzarat rütbesini ele geçürünce nice kere kellemizi ortaya koyub. mehlekeler geçürmüşüz, bu senin itdiğin nedir?" dedi ve Karaçelebizâdeyi omzuyla geriye itti (149). Diğer vezirler de aynı hareketi yaptılar, nihayet Abdülaziz itile itile Anadolu Kadıaskerlerinin yanına kadar geriye geldi. Bir kere de Sultanın bayram ziyaretinde, vezirlerin önüne geçmeyi denedi ise de, daha önceki kaderiyle karşılaştı ve geriye itildi (150). Nihayet Karaçelebi zâde bu ünvanına bağlı olmaksızın 1651 yılında Şeyhülislâmlığa tayin edildi.

"Pâye-i Fetvâ" şeref ünvanını ikinci olarak, Sultan II. Mustafa'nın hocası ve aynı zamanda şeyhülislâm olan Feyzullah Efendi'nin oğlu Fethullah Efendiye verilmıştır. Feyzullah Efendi bütün yüksek mevkileri oğulları ve akrabalarına dağıtmıştı. O bununla da yetinmiyerek küçük oğlu Fethullah'ı kendine halef yapmak istedi (151). Fethullah henüz Anadolu Kadıaskeri idi ve Rumeli Kadıaskeri ünvanı ile Nakıbu'l-Eşraf tayin edilmmişti. Feyzullah Efendi oğluna "Paye-i Fetva"-nın da verilmesini Sultan rica etti. Rica kabul edildi ve Fethullah Efendiye 23 Şubat 1702 de "Paye-i Fetva" verilerek Sultanın huzurunda "Ferve-i Beyza" giydirildi (152). Bu sırada Fethullah Efendi henüz 25-30 yaşlarında idi (153) ve Şeyhülislâm halefi olarak görülüyordu. Fakat askerlerin de hismını üzerine çeken baba ve oğul "E-dirne Vakası" denen ayaklanmada 1703 yılında öldürüldüler (154).

148) Naima, IV, 450.

149) Naima, IV, 451.

150) Naima, I3, 452.

151) O.F. Köprülü, "Feyzullah Efendi", IA, IV, 594.

152) Mehmed Said, II, 1042.

153) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 211.

154) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 211.

10. Şeyhülislâmın Resmî Ziyaretleri ve Merasimlere İştirakı

Eğer Şeyhülislâm Sultanı ziyaret etmek isterse, 'ferve-i beyza'sını giyerek Saraya gider ve Sultanın huzuruna çıkmadan önce Kapıcı Başı'nın odasında bir müddet oturur, daha sonra da Sultan tarafından kabul edilirdi (155). Sonraları bu âdet Sultanın emriyle değiştirildi ve artık şeyhülislâmlar Kapıcı Başının odasında değil Dârü's-sa'âde Ağasının odasında kabullerini beklemeğe başladılar (156).

Cülus ve bayram merasimlerinde Sadrazam ve yüksek devlet memurlarının tebriklerinden sonra sıra Ulama Sınıfına gelirdi: Önce Şeyhülislâm vezirleri selâmlıyarak tahta doğru ilerlerdi. Bunun üzerine Sultan da ayağa kalkar, Divan Çavuşlarının alkışları arasında Şeyhülislâma doğru bir kaç adım atardı (157). Şeyhülislâm da Sultanın elini ve eteğini öperdi. Bu anda Sultan ayakta dururdu. Şeyhülislâm kısa bir duadan sonra Sultanın eteğini öperek geri geri çekilir, geride sol tarafta duran Suvari Komutanı yanında yerini alırdı (158).

Osmanlı Kanunnamelerine göre Şeyhülislâm Sadrazamı makamında (Bab-ı Ali'de) bayram gününden-önce ziyaret ederdi (159). Yine Kadıaskerler, vezirler ve diğer yüksek devlet memurları önce Sadrazamın sonra Şeyhülislâmın bayramını tebrik ederlerdi (10).

Bu zikredilen âdet Sadrazam Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 992/1584 yılında III. Murad'ın emriyle Çivizâde Mehmed Efendi'yi konağında ziyaretine kadar devam etti. Daha sonra kanun değişerek Sadrazamlar önce Şeyhülislâmları ziyaret etmeğe başladılar. 18. yüzyıl başlarına kadar Sadrazamlar bayramlardan beş gün önce sabah veya öğle namazından sonra re'akâtçılarıyla beraber Şeyhülislâmları tebriğe gelirlerdi (161).

Ramazan bayramı tebrikleri, Ramazanın 25 inden önce olurdu, sonraları ise 26. gece akşamına, yani Kadir Gecesi verilen iftar daveti şeklinde olmaya başladı (162). Bunun için Fetva Emîni 26 Ramazan ikindi vakti Sadrazama giderek onu Şeyhülislâmın konağında iftara davet ederdi (163).

155) Selânikî, Va. 399a.

156) Atâî, I, 266.

157) Hadiye Tuncer, Osmanlı Devleti Arazi Kanunları, Ankara 1962, s. 71.

348) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 206.

159) Osm. Kânun., Milli Teteb. Mec., Sayı 3, S. 519.

160) Osmanlı Kanun., Sayı 3, S. 519.

161) Raşid, II, Va. 137b. İsmail Aşım, Târih, Stambul 1153, Va. 17b. Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Bahriye ve Merkez Teşkilâtı, Ankara 1948, S. 145.

162) İsmail Aşım, Va. 45b.

163) Esad Mehmed, 33.

Davet Sadrazam tarafından kabul edilir, sırtına makam kürkünü, başına "Sefim-i Kallevi" bir sarık giyerek muhteşem bir şekilde süslenmiş bir ata biner, Divan toplantısına gider gibi merasimle Şeyhülislâm konağına giderdi. Şeyhülislâm binek taşına kadar giderek misafirini karşılar ve misafir odasına kadar kendisine refakat ederdi. Bu sırada Sadrazam refakatında olan Reisü' -Küttab, Çavuşbaşı ve Tezkereci Şeyhülislâmı etek öperek selâmlar ve tebrik ederlerdi. Daha sonra Sadrazam refakatçılarının geri dönmelerine izin verir ve kendisi Şeyhülislâmın yanında kalırdı. Beraber sohbet eder, yemeklerini yerlerdi. Yemekten sonra Sadrazam teravîh namazını her hangi bir camide kılmak üzere Şeyhülislâm konağından ayrılırdı. Şeyhülislâm da kendisine Binek taşına kadar refakat eder ve hayırlı yolculuklar dilerdi (164)

Ertesi günü Şeyhülislâm makam kürkünü giyerek süslü bir at üzerinde Sadrazamın ziyaretini îade için Bab-ı Aliye giderdi. Şeyhülislâmı Bab-ı Âli'de Reisül küttab, Çavuşbaşı, Tezkereci ve Mektubcu karşılardı. Önde yürüyen iki kişi burhurdan taşır ve etrafa güzel korkular saçarak binek taşına kadar gelirlerdi. Orada Sadrazam misafirini karşılardı (165). Sonra buradan kabul salonuna giderek oturlardı. Bu arada hazır bulunan Bab-ı Âli memurları etek-öperek salonu terk ederlerdi. Bir müddet sonra da Şeyhülislâmı Sadrazam başka bir odaya geçerek başbaşa kalırlardı. Bu esnada Sadrazam ev kıyafetini, Şeyhülislâm da "tebeli" denen takkesini giyerdi. Kısa bir sohbetten sonra tekrar güzel kokular tütütülerek gülsuyu ikram edilirdi. Şeyhülislâmı uğurlarken Sadrazam aynı ev elbisesiyle yine binek taşına kadar misafirine refakat ederdi (166).

Daha sonra vezirler etraflarıyla beraber önce Sadrazamı, sonra Şeyhülislâmı ziyaret ederlerdi (167). Fakat Kadıaskerler önce Şeyhülislâmı, sonra Sadrazamı ziyaret ederlerdi (168).

Hırka-i Saadet ziyareti 15 Ramazan da olurdu. Bunun için Şeyhülislâm Sultanın emriyle Reisü'l-küttab tarafından davet edilir ve refakatçılarıyla birlikte öğle namazına Ayasofya Camiine gelirdi (169). Orada Sadrazamla buluşurdu. Namazdan sonra Baltacılar Kethüdası kendilerine Sultanın ikinci bir Hırka-i Saadet-davetini daha getirirdi. Sadrazam ve Şeyhülislâm buradan birlikte Saraya giderler ve Sultanın kendi eliyle açtığı Hırka-i Saadeti ziyaret ederlerdi (170).

164) Esad Mehmed, 33.

165) Uzunçarşılı, O.D. Bahriye ve Merkez Teşkilâtı, 147.

166) Esad Mehmed, 34 v.d.

167) " " " . Râşid III, (f. baskı, İstanbul 1153) Va. 29b.

168) Esad Mehmed, 36 c.d.

169) Uzunçarşılı Şeyhülislâmın önce Bâb-ı aliye geldiğini ve sonra da Sadrazamla Ayasofya'ya gittiklerini yazıyor. İlm. Teş., 207.

170) Esad Mehmed, 14 v.d. Atâî, I, 214, I, v.d. Râşid, III, 183, 253.

Peygamber'in doğumgünü bayramında ise (12 Rebiu'l-evvel) Şeyhülislâm merasim elbisesini giyerek daha önce belirtilen Camiye gelirdi (171) ve mihrabın önüne oturan Sadrazamın sol tarafına otururdu. Diğer davetli yüksek devlet memurları ve yüksek rütbeli subaylar derecelerine göre Sadrazamın sağ tarafına, İlimiye Sınıfı mensupları ise Şeyhülislâmın sol tarafına otururlardı (172). Şeyhülislâmlığın önem kazanmasından sonra, Sadrazamlar mihrabın sağ tarafında, Şeyhülislâmlar sol tarafında oturmaya ve mihrabın önü boş bırakılmaya başlanmıştır (173).

Donanmanın hareket veya-yeni kalyonların denize indirilme merasimlerine, diğer yüksek devlet memurları gibi Şeyhülislâmlar da davet edilirdi. Bunun üzerine Şeyhülislâm sabah namazından sonra merasimle tersaneye gider ve orada Kaptan-ı Derya tarafından karşılanırdı (174). Merasime Sultan-da iştirak eder, Sadrazam, Şeyhülislâm ve Kaptan-ı Derya'ya kürkler hediye ederek kendilerinden memnuniyetini ızhar ederdi (175).

Tuğ ve sancağ-ı şerif çıkarma merasimine Şeyhülislâm ferve-i beyza ve örf denen sarığı giyerek katılırdı (176). Asker çıkışında ise süslü bir ata biner zikredilen elbisesi dışında pamuklu bir şalvar giyer, okluk takardı (177). Daha sonraları Şeyhülislâmların ihtiyarlıkları gözönüne alınarak yeşil bir bezle örtülü araba içinde katılmalarına izin verilirdi (178).

Bunlardan başka Şeyhülislâmlar, Sultanların (179), Valide Sultanların (180), Sadrazamların (181) İstanbul dışına çıkışlarında veya dönüşlerinde yapılan uğurlama ve karşılama merasimlerine de katılırlardı.

-
- 171) 1730 yılında Mevlid Kandili Yenicâmi'de kutlanmıştı. (Naima, III, 172). Sultan Ahmed Camii'nin inşasından sonra ekseri kutlamalar burada yapılmıştır. (Hammer, GOR., V. 404, VII, 441. Naima, IV, 74 v.o. Atâî, I, 240 v.d.
- 172) Osmanlı Kanunnameleri, Milli Tetebbular, Mec. III, 535.
- 173) Hammer, GOR., VII, 440.
- 174) Osmanlı Kanun, 531.
- 175) Ahmed Cevdet, VII, 223. İzzi, Va. 108b, 219a, 265b.
- 176) Osm. Kanun., 551. Z. Orgun, Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak, Tarih Vesikaları C. I, Sayı 4 (1941), S. 345.
- 177) Z. Orgun, 348.
- 178) Uzunçarşılı, İlm. Teş., 207.
- 179) 179) Hammer, GOR., VII, 10 v.d. Selânikî, Va. 354a-b.
- 180) Defterdar Va. 39b. Râşid, I, 339.
- 181) Râşid, II, 98.